
ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА

УДК 371.32:811.161.2

**ПРОБЛЕМА ВЗАЄМОДІЇ ВИКЛАДАЧА ТА СТУДЕНТІВ
У ПРОЦЕСІ ЛЕКЦІЇ-ВІЗУАЛІЗАЦІЇ**

Голуб Н. М.

На сучасному етапі реформування вищої освіти актуальною є проблема підготовки вчителя-філолога. Вона повинна бути спрямована на розвиток особистості студента, сприяти виробленню в нього професійних компетентностей. Щоб зробити підготовку фахівця до роботи в середніх закладах освіти якісною, його потрібно залучати до співпраці, яка має будуватися на взаємодії учасників навчального процесу.

У статті розглянуто актуальне питання активізації пізнавальної діяльності студентів під час проведення лекційних занять, які часто вважають пасивною формою засвоєння знань у вищій школі. Окреслено проблему взаємодії викладача та студентів у процесі лекції-візуалізації, яка передбачає подання лекційного матеріалу за допомогою сучасних інформаційних технологій (СІТ).

Акцентовано на перевагах лекції-візуалізації, зокрема на можливості кращого візуального сприйняття теоретичного матеріалу, посиленні інтересу студентів до вивчення теми та їхній активній участі в обговоренні проблем, формулюванні власних висновків тощо.

Сучасні підходи до вирішення проблеми взаємодії викладача та студентів, як свідчать дослідження, знаходять реалізацію в інтерактивних методах навчання (мозковий штурм, дискусія, аналіз проблемних ситуацій). Автор пропонує різні підходи до розв'язання проблемних ситуацій на лекційних заняттях із методики навчання української мови у вищій школі. В основі пропонованої методики навчання лежить аналітико-синтетична діяльність студентів, творчий підхід до вирішення проблеми. Як показує досвід, студенти не одразу розуміють, як розв'язати проблемну ситуацію, тому в статті окреслено інноваційні прийоми виконання проблемно-ситуативних завдань із використанням сучасних інформаційних технологій.

Ключові слова: проблема взаємодії викладача та студентів, учитель-філолог, професійні компетентності, активізація пізнавальної діяльності студентів, сучасні інформаційні технології, лекція-візуалізація, проблемна ситуація, аналіз проблемних ситуацій, проблемно-ситуативне завдання.

В статье рассматривается актуальная проблема активизации познавательной деятельности студентов-филологов в процессе лекций, которые часто считают пассивной формой усвоения знаний в высшей школе. Определена проблема взаимодействия преподавателя и студентов в процессе лекции-визуализации, которая предусматривает изучение методического материала с помощью современных информационных технологий.

Автор предлагает различные подходы к решению проблемных ситуаций на лекциях по методике обучения украинскому языку в высшей школе.

Ключевые слова: проблема взаимодействия преподавателя и студентов, учитель-филолог, виды профессиональной компетентности, активизация познавательной деятельности студентов, современные информационные технологии, лекция-визуализация, проблемная ситуация, анализ проблемных ситуаций, проблемно-ситуационная задача.

At the present stage of reforming higher education, there is an urgent problem of preparing the philologist teacher. It should aim at development of student's personality, help to construct professional competence. To make specialist training qualitative should

encourage them to cooperate, which should be built on interaction of participants of educational process.

This article considers a vital issue of activating cognitive activity in students during lectures, which are considered to be a passive form of organizing education in higher school. The article clears up the problem of interaction between a teacher and students during the lecture visualization that provides presentation of lecture material with the help of modern information technologies (IT).

The author pays attention to the advantages of a lecture visualization, especially to the possibility for better visual perception of theoretical material, increasing students' interest in studying a subject and their active participation in discussing problems, formulating own conclusions etc.

Modern ways of solving problems of interaction between a teacher and students, as the research shows, find realization in interactive teaching methods (brainstorming, discussion, an analysis of problematic situations). The author offers different ways of solving problematic situations. The basis of the proposed method comprises analytical and synthetic activity of students and creative approach to solving problems. As experience shows, students do not fathom the ways to solving a problematic situations at once, that's why this article clears up innovative methods of doing problem and situational tasks with the help of modern information technologies.

Key words: problem of interaction between a teacher and students, philologist teacher, professional competence, students' cognitive activity activation, modern information technologies, a problematic situation, an analysis of problematic situation, situational problem task.

На сучасному етапі реформування вищої освіти актуальною є проблема підготовки фахівців, що володіють високим рівнем знань, професійними вміннями й навичками, здатні до творчого їх застосування в практичній діяльності. Саме тому система підготовки вчителя-філолога повинна бути спрямованою на розвиток особистості студента, сприяти виробленню в нього професійних компетентностей, зокрема здатності генерувати нові ідеї, бути креативним, готовим до вирішення актуальних проблем освіти. Щоб зробити підготовку фахівця до роботи в середніх закладах освіти якісною, його потрібно залучати до співпраці з викладачами вищої школи, яка має будуватися на взаємодії учасників навчального процесу.

Проблема взаємодії учасників освітнього процесу була в полі зору багатьох дослідників: І. Беха, Л. Дикої, І. Данилюка, І. Зязюна, Н. Дятленко, Т. Дорофєєвої, В. Ковері, К. Багрія та ін. Так, питанням педагогічної комунікативної взаємодії викладача зі студентами цікавилися Н. Старовойтенко, О. Лещинський, Т. Рига [13]; взаємодію викладачів і студентів у процесі індивідуалізованого навчання, а також шляхи стимулювання їхньої активної навчально-пізнавальної діяльності розглядали Т. Дорофєєва, В. Коверя, В. Лисенко та ін. [4]. Дослідники дійшли висновку, що взаємодія викладача й студентів – складний процес, пов'язаний з удосконаленням професійної майстерності педагога. Проте навіть якісно організована діяльність викладача не може вирішити всіх проблем успішного навчання без активної пізнавальної діяльності студентів. Ця теза знайшла підтвердження в розвідках Б. Ананьєва, О. Леонтьєва, М. Скаткіна, Н. Тализіної та ін. У своїх працях вони акцентують на тому, що важливим засобом впливу навчання на психічний розвиток людини є активна пізнавальна діяльність [1; 4; 6].

Мета статті полягає в розкритті проблеми взаємодії викладача та студентів у процесі лекції-візуалізації на заняттях із методики навчання української мови у вищій школі.

На основних умовах успішної взаємодії викладача та студентів під час лекції наголошував О. Леонтьєв [6]. Серед них він виділяв такі: "приваблива" назва лекції як засіб формування інтересу до вивчення теми; ознайомлення студентів із проблематикою лекції з метою мотивації пізнавальної діяльності; налаштування на подальше обговорення питань лекції; зорієнтованість на пізнавальний рівень та пізнавальні інтереси аудиторії; моделювання особистості студента з метою вибору оптимального способу комунікації та впливу на студентів [6, с. 258–264].

Сучасний студент неохоче відвідує лекції, якщо вони передбачають звичайний академічний виклад теорії, яка позбавлена практичної реалізації, тому важливим завданням педагога є застосування таких форм і методів навчання, які активізують мисленнєву та мовленнєву діяльність вихованців, спонукають до розв'язання освітніх завдань.

Як доводять праці педагогів, психологів та лінгводидактів, успішне засвоєння знань досягається організацією пізнавальної діяльності студентів, тому в дослідженнях науковців постає питання про розробку моделі організації навчального процесу [4]. Так, Т. Дорофеева, В. Коверя, В. Лисенко називають такі основні складові цієї моделі: формування мотиваційної сфери, що стимулює студентів до навчання; організація пізнавальних дій щодо оволодіння знаннями; здійснення контролю та самоконтролю якості засвоєння знань [4, с. 536]. Також методисти вважають, що успішне оволодіння предметом залежить від якісної навчальної роботи викладача на лекціях, практичних та лабораторних заняттях, спрямованої на стимулювання активної навчально-пізнавальної діяльності студентів [4, с. 536].

На думку Н. Дятленко, викладач вищої школи повинен володіти глибокими знаннями предмета, сучасними педагогічними технологіями, бути яскравою особистістю з розвиненим кругозором, високими моральними якостями [5]. Також, вважають науковці (І. Бех, Н. Дятленко), педагог повинен добре розуміти внутрішню структуру особистості студента (зокрема погляди, мотиви, потреби), виявляти повагу до його внутрішнього потенціалу (поважати точку зору кожного), широко застосовувати під час навчання діалогічні прийоми взаємодії (постановку запитань, активізацію минулого досвіду тощо) [2; 5].

Серед основних форм реалізації діалогічної взаємодії викладача та студентів Н. Дятленко називає лекції, які, незважаючи на монологічну форму, можуть слугувати засобом активізації пізнавальної діяльності студентів, одержання зворотного зв'язку (під час мотивації до вивчення теми, актуалізації опорних знань; звернення до досвіду студентів, їхніх проблем тощо) [5].

Лекцію вважають однією з найважливіших форм навчання, яка дає змогу будувати творчий шлях пізнання, акцентувати на проблемах, ставити перед студентами освітні завдання, допомагати в пошуку правильних рішень, спрямовувати на формулювання самостійних висновків [4]. Так, М. Пирогов висував перед студентами вимогу готуватися до лекції, переконуючи, що критичне осмислення лекційного матеріалу, активна пізнавальна діяльність вихованців можливі за умови елементарної підготовки до лекції [11].

На сучасному етапі розвитку вищої школи все частіше застосовуються різні типи інноваційних лекційних занять, наприклад, такі: проблемна лекція, лекція-візуалізація, бінарна лекція, лекція із заздалегідь запланованими помилками, лекція – прес-конференція, лекція-консультація, лекція-дискусія тощо [8, с. 77].

Питання, як зробити освітній процес сучасним, інтерактивним, практично спрямованим, повинні знайти своє втілення й під час лекції-візуалізації. Лекція-візуалізація передбачає візуальну форму подання лекційного матеріалу за допомогою сучасних інформаційних технологій (СІТ), опорних конспектів. Значення цього типу лекції полягає в розвитку вмінь творчо осмислювати словесну та наочну інформацію й спрямовувати її на застосування в практичній діяльності. Як зазначають Т. Деркач, О. Деркач, "лекція-візуалізація є важливим елементом в арсеналі сучасного педагога, яка дозволяє інтенсифікувати діяльність суб'єктів навчання" [3, с. 59]. На думку О. Малихіна, І. Павленко, О. Лаврентьєвої, Г. Матукової, "метод візуалізації [що домінує на лекції], сприяє формуванню професійного мислення" [8, с. 82].

Читання такої лекції полягає в коментуванні візуальних, попередньо підготовлених матеріалів. Викладач може використовувати різну наочність, подану на слайдах мультимедійної презентації (фотографії, відео, динамічні та статичні схеми тощо), яка не лише доповнює словесну інформацію, а й виступає носієм нової інформації. О. Малихін, І. Павленко, О. Лаврентьєва, Г. Матукова радять використовувати даний тип лекції на етапі вивчення нового розділу, теми чи дисципліни в цілому, проте, як показує досвід, студенти добре сприймають візуальну інформацію в процесі будь-якого типу заняття [8, с. 83].

Труднощі в розробці лекції-візуалізації, на думку науковців, полягають у доборі та підготовці наочності, поєднанні розповіді з демонстрацією візуальної інформації, читанні лекції з урахуванням психофізіологічних особливостей та професійної спрямованості [8, с. 83]. Із метою подолання складнощів у проведенні цієї лекції методисти радять підготувати студентів до сприймання візуальної інформації: адаптувати навчальний матеріал до рівня їхньої інтелектуальної підготовки, розробити опорний конспект, розподілити інформацію на окремих слайдах та скласти текстовий коментар до кожного слайду, дібрати відповідні фото-, відеофрагменти, продумати різні види й форми роботи, що сприяють активізації пізнавальної діяльності студентів [3, с. 62].

Викладачі-початківці часто перетворюють лекції-візуалізації не на коментування матеріалу, розміщеного на слайдах мультимедійної презентації, а на читання змісту слайду, тому, використовуючи СІТ, варто виходити з того, що вони слугують засобом розв'язання конкретних освітніх завдань. На наш погляд, лекція-візуалізація має такі переваги у вивченні курсу методики навчання української мови:

- краще візуальне сприйняття теоретичного матеріалу (можливість подавати різні підходи до класифікації методів навчання, етапи засвоєння мовної чи мовленнєвої теми в школі; ілюструвати систему вправ тощо);
- поглиблення інтересу студентів до вивчення теми (так, спостерігати за мовним матеріалом на екрані мультимедійної презентації в супроводі пояснення педагога цікавіше, ніж слухати монологічний виклад);
- організація взаємодії між викладачем і студентами (через постановку запитань, виконання завдань тощо);
- використання фрагментів уроків з української мови з метою моделювання професійних ситуацій та методичного аналізу, що формує фахові вміння, розвиває навички критичного й творчого мислення;
- можливість створення проблемної ситуації (поданої на мультимедійному екрані), яка може виникати на уроці;
- організація активної пізнавальної діяльності студентів, спрямованої на участь в обговоренні проблемних ситуацій, формулювання власних висновків тощо.

Питання взаємодії викладача та студентів на лекційних заняттях із методики навчання української мови у виші є досить актуальним. Сучасні підходи до розв'язання цієї проблеми, як свідчать дослідження, знаходять реалізацію в інтерактивних технологіях навчання (мозковий штурм, дискусія, аналіз проблемних ситуацій). На думку науковців (Т. Дорофєєва, В. Ковєря, В. Лисенко), ефективність співпраці залежить від багатьох чинників, зокрема, від уміння педагога вступати в суб'єкт-суб'єктні стосунки з аудиторією, вести діалог зі студентами, використовувати проблемні методи навчання; від партнерства в освітньому процесі, а також застосування методів, що "розвивають творчу активність та пізнавальну самостійність студентів" [4, с. 540].

Так, С. Стадніченко, М. Садовий пропонують різні прийоми для налагодження активної взаємодії викладача та студентів під час лекції, які застосовують під час самостійного формулювання окремих положень теми (прийоми заохочення до висловлювань; підкреслення позитивних моментів взаємодії; виокремлення основної думки тощо); у процесі формулювання висновків до лекції (постановка запитань уточнювального та проблемного характеру; компонування висновків у вигляді таблиці, моделі, схеми; аналіз висновків до кожної частини лекції, установлення взаємозв'язків між ними; формулювання загальних висновків) тощо [12, с. 312–313].

Важливе значення для налагодження активної співпраці зі студентами, на думку науковців, має самостійне розв'язання проблемних завдань (застосування прийомів формулювання запитань навідного й уточнювального характеру, узагальнення відповідей, порівняння різних підходів до вирішення проблемних завдань тощо); самостійне визначення проблеми та шляхів її вирішення (використання прийомів надання зразка, аналіз літератури з метою пошуку ідей щодо розв'язання проблеми та наведення фактів їх підтвердження тощо) [12, с. 313]. На думку методистів, перевага проблемного методу навчання полягає в тому, що відбувається

природне "входження" його учасників у проблему та створюються сприятливі умови для її практичного вирішення.

"Проблемна ситуація – це така ситуація, при якій суб'єкт хоче розв'язати складні для себе завдання, але йому не вистачає відповідної інформації (знань) і він повинен самостійно її відшукати" [9, с. 229; 10]. Як зазначає М. Махмутов, проблемна ситуація виникає тоді, коли людина не знає відповіді на проблемне запитання, не може дати пояснення новому факту в навчальній чи життєвій ситуації; через невміння застосовувати знання в нових умовах; відсутність знань для виконання навчального завдання та його теоретичного обґрунтування; через неможливість досягнення мети знайомим людині способом, що спонукає шукати новий спосіб пояснення або спосіб дії [7, с. 92–96].

Проблемна ситуація на лекції з лінгводидактики слугує мотивацією до засвоєння теми заняття; шляхом добору методів і прийомів навчання, найбільш доцільних для опрацювання мовної чи мовленнєвої теми в школі; засобом визначення труднощів у вивченні розділу, теми в шкільному курсі рідної мови тощо.

Ми розробили низку проблемних ситуацій, які можна використовувати в процесі лекції-візуалізації, а також на практичних та лабораторних заняттях із методики навчання української мови у вищій школі. Так, для організації активної співпраці можна пропонувати студентам такі види проблемних ситуацій: широкоформатна ситуація, що подається у вигляді відеофрагмента (студентам потрібно проаналізувати фрагмент уроку української мови, в основі якого лежить проблемна ситуація, і виробити схему її вирішення); мікроситуація (стислий опис проблеми); ситуація-ілюстрація (що містить позитивний чи негативний приклад із педагогічної практики); ситуативне завдання, яке можна назвати фаховим, оскільки воно "переносить" майбутнього вчителя-філолога в шкільні умови й дає можливість уявити, як він може вчинити в тій чи тій ситуації; проблемно-ситуативне завдання (студентам пропонують реальну ситуацію, яка може виникнути на уроці української мови, що супроводжується проблемним запитанням-завданням (оцінити дії вчителя та учнів, передбачити подальші дії, їх наслідки, дати пораду тощо)). Матеріалом для формулювання проблемно-ситуативного завдання може слугувати фрагмент уроку або текст (поданий на слайді презентації), який виступає не об'єктом для спостереження над мовою, а інформацією для вирішення проблеми.

Як показує досвід, студенти не одразу розуміють, як розв'язати проблемну ситуацію, тому в основі навчання повинна бути аналітико-синтетична діяльність студентів, творчий підхід до вирішення проблеми. Окреслимо інноваційні прийоми розв'язання проблемно-ситуативних завдань із використанням сучасних інформаційних технологій.

Наприклад, під час проведення лекції-візуалізації на тему "Методика вивчення синтаксису та пунктуації в шкільному курсі української мови" на етапі розкриття питання "Методи та прийоми засвоєння синтаксису й пунктуації" пропонуємо студентам проблемно-ситуативне завдання, подане у вигляді фрагмента уроку у 8 класі, що демонструється на мультимедійному екрані.

Зміст фрагмента: учителька української мови записала на дошці речення: "Петро наговорив сім мішків гречаної вовни, злякався й прикусив язика".

Діти отримали завдання виконати повний синтаксичний розбір. Під час перевірки виявилось, що учні по-різному виконали це завдання: одні розчленували фразеологізм, інші – визначили його як один член речення.

Завдання студентам:

*Керуючись методикою вивчення синтаксису, поясніть, яких помилок припустилася вчителька під час опрацювання теми. Запропонуйте один із варіантів розв'язання проблемної ситуації.

Які дії повинні виконати студенти, щоб вирішити проблемну ситуацію? Спочатку їм потрібно пригадати схему шкільного синтаксичного розбору простого речення. Для цього на слайді презентації можна подати зразок або відеофрагмент розбору. Далі варто пригадати способи вираження присудка, переглянувши сторінку шкільного підручника, яку теж можна представити на слайді презентації або подати у вигляді динамічної схеми.

Наступним етапом роботи буде з'ясування труднощів, які можуть виникнути в учнів під час засвоєння теми "Головні члени речення". Шляхом фронтальної бесіди разом зі студентами виділяємо основні складнощі у вивченні головних членів речення, які потім узагальнюємо на слайді. При цьому радимо студентам подумати, на які важливі питання вчителька не звернула уваги під час опрацювання теми.

Щоб організувати групову роботу, пропонуємо студентам поділитися на кілька груп і представити власний спосіб вивчення даної теми. У процесі виконання даного кроку можна дібрати найбільш доцільний метод її засвоєння. При цьому до активної пізнавальної діяльності будуть залучені всі студенти групи й відбуватиметься закріплення методики вивчення головних членів речення.

Далі пропонуємо студентам дібрати систему вправ, спрямованих на подолання учнівських помилок, і вмотивувати доцільність їх застосування. Наприклад:

- зіставити способи вираження присудка в реченні;
- замінити фразеологізми одним словом, скласти з ними речення, визначити синтаксичну роль;
- вставити пропущені фразеологізми з довідки, пояснити їх значення, визначити синтаксичну роль тощо.

У кінці роботи пропонуємо сформулювати висновки щодо розв'язання проблемної ситуації.

На нашу думку, завдання такого типу сприятимуть "перенесенню" студентів у реальні шкільні умови, акцентуватимуть увагу на основних методичних підходах до вивчення теми, допоможуть сформувати вміння добирати методи засвоєння та закріплення нового матеріалу, забезпечать активну взаємодію викладача та студентів на лекції. Отже, використання проблемних ситуацій на заняттях із лінгводидактики можна розглядати як один зі шляхів реалізації компетентнісного підходу до навчання у вищій школі.

Доходимо висновку, що важливими засадами організації взаємодії викладача й студентів під час лекції-візуалізації є:

- використання СІТ (мультимедійних презентацій, відеофрагментів уроків, текстів) як засобу для створення проблемних ситуацій;
- аналіз проблемних ситуацій як засіб мотивації студентів до засвоєння теми, один із шляхів вибору методів і прийомів навчання;
- упровадження інтерактивних технологій навчання;
- моделювання професійних ситуацій на уроці української мови тощо.

Перспективи подальших наукових розвідок убачаємо в дослідженні проблеми взаємодії викладачів та студентів у процесі організації самостійної роботи з методики навчання української мови у вищій школі.

Література

1. Багрій К. Л. Викладач і студенти: взаємодія у процесі навчання. Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. 2016. Вип. 2. С. 174–182. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtej_2016_2_19.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. Київ: Либідь, 2003. Кн. 2. Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. 344 с.
3. Деркач Т., Деркач О. Лекція-візуалізація як форма активізації пізнавальної діяльності студентів коледжу. *Освіта. Технікуми. Коледжі*. 2016. № 3, 4 (41). С. 59–62.
4. Дорофєєва Т. І., Коверя В. М., Лисенко В. В. Взаємодія викладачів і студентів у системі індивідуалізованого навчання. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. пр. Запоріжжя, 2013. Вип. 32 (85). С. 534–541. URL: <http://uk.x-pdf.ru/5pedagogika/2324687-1-udk-378-ti-dorof-va-kov-rya-lisenko-vza-modiya-vikladachiv-studentiv-sistemi-individualizovanogo>.
5. Дятленко Н. М. Діалогічна взаємодія викладача та студента з позицій педагогічної етики. URL: <http://lecture.in.ua/dialogichna-vzayemodiya-vikladacha-ta-studenta-z-pozicij-pedag.html>.
6. Леонтьев А. А. Психология общения. Москва: Смысл, 1997. 365 с.
7. Махмутов М. И. Организация проблемного обучения в школе: Книга для учителей. Москва, 1977. 240 с.

8. Малихін О. В., Павленко І. Г., Лаврентьева О. О., Матукова Г. І. Методика викладання у вищій школі: навч. посіб. Сімферополь: Дайфі, 2011. 270 с.
9. Оконь В. Введение в общую дидактику. Варшава, 1987. 384 с.
10. Павленко В. В. Проблемні ситуації: поняття і типи. *Нові технології навчання: Збірник наукових праць*. Київ, 2014. Вип. 83. С. 196–202.
11. Пирогов Н. И. Избранные педагогические сочинения. Москва: Педагогика, 1985. 496 с.
12. Стадніченко С. М., Садовий М. І. Організація навчальної співпраці викладача зі студентами в процесі вивчення фізики. *Зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського держ. ун-ту. Серія педагогічна* / редкол.: П. С. Атаманчук (голова, наук. ред.) та ін. Кам'янець-Подільський: Кам.-Под. держ. ун-т ім. Івана Огієнка, 2010. Вип. 16. С. 311–314.
13. Старовойтенко Н., Лещинський О., Рига Т. До проблеми педагогічної комунікативної взаємодії викладача зі студентами в умовах навчально-виховного процесу вищого навчального закладу. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Психологія і педагогіка"*. 2014. Вип. 27. С. 141–144.